

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/buefd>

YIL: 2023
CİLT: 8
SAYI: 1

MAKALE BİLGİSİ

Gönderildiği Tarih: 10.06.2023

Kabul Tarihi: 13.06.2023

Yayımlanma Tarihi: 21.06.2023

ARTICLE INFO

Submitted date: 10.06.2023

Accepted date: 13.06.2023

Published date: 21.06.2023

e-ISSN 2547-9865

Sâve Savaşı
Saveh War

Arzu KARA

Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Tarih ABD, Yüksek Lisans Öğrencisi
19619309011@ogrenci.bartın.edu.tr,
0000-0002-0815-152X

Emreca AYYILDIZ

Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Tarih ABD, Yüksek Lisans Öğrencisi
18619309009@ogrenci.bartın.edu.tr,
0000-0003-3859-5647

Öz

Büyük Selçuklu İmparatorluğu, ilk hükümdarları Tuğrul Bey dönemi (1040-1063) de dahil olmak üzere zaman zaman muhtelif taht kavgaları ile sarsılmış ve bazen de bu sebeple merkezi otoritesini kaybetmiştir. Bu durumun en önemli sebebi imparatorluğun bir hanedan tarafından yönetilmiş olması ve her erkek hanedan üyesinin tahta çıkma hakkının bulunmuş olmasıdır. Söz konusu bu duruma engel olmak amacıyla Selçuklu sultanları genellikle vefat etmeden önce bir hanedan üyesini veliyaht tayin etmiş ve bu veliyahtın kendilerinden sonra tahta oturtulması için devlet adamlarından yemin almıştır. Fakat bu önlemlere rağmen yine de imparatorluk dahilinde birçok kez taht mücadelesi meydana gelmiştir. İşte bu mücadelelerden birisi de Sultan Muhammed Tapar vefat ettikten (1118) sonra vuku bulmuştur. Muhammed Tapar vefat etmeden önce esasında oğlu Mahmud'u veliyaht tayin etmiştir; ancak Horasan coğrafyasında gücüne güç katan Mahmud'un amcası Melik Sencer, yeğenin saltanatını tanımayıp taht için mücadeleye girişmiştir. Neticede iki taraf arasında Sâve' de bir savaş meydanı gelmiş, bunun sonucunda ise iki taraf arasında yapılan bir anlaşma ile Selçuklu İmparatorluğu'nda tek merkezden bir idare yerine adeta iki kanat şeklinde bir idare başlamıştır. Elinizdeki bu çalışmada söz konusu bu savaş ve bu savaşın Selçuklu İmparatorluğu açısından ne gibi sonuçlar doğurduğu ele alınmış ve incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Selçuklular; Sencer; Mahmud; Sâve.

Abstract

The Great Seljuk Empire, including the period of its first ruler Tuğrul Bey (1040-1063), was shaken from time to time by various throne fights and sometimes lost its central authority for this reason. The most important reason for this situation is that the empire was ruled by a dynasty and every male dynasty member had the right to ascend the throne. In order to prevent this situation, the Seljuk sultans generally appointed a member of the dynasty as heir before he passed away and took an oath from the statesmen to put this heir to the throne after them. But despite these measures, there were still many struggles for the throne within the empire. One of these struggles took place after Sultan Muhammed Tapar passed away (1118). Before Muhammad Tapar passed away, he actually appointed his son Mahmud as heir; However, Mahmud's uncle Melik Sencer, who gained strength in the geography of Khorasan, did not approve of his nephew's reign and entered the struggle for the throne. As a result, a war broke out between the two sides in Saveh, and as a result, with an agreement between the two sides, an administration in the form of two wings began in the Seljuk Empire instead of a single center administration. In this study, this war and the consequences of this war for the Seljuk Empire are discussed and examined.

Keywords: Seljuks; Sencer; Mahmud; Saveh.

i Bu makalenin araştırma ve yayın süreci "Araştırma ve Yayın Etiğine" uygun şekilde yürütülmüştür.

Giriş

Tarihte hüküm sürmüş ve çok geniş sahalara yayılmış birçok Türk devleti ya da imparatorluğu olmuştur. Bu siyasî-askerî teşekküller, güçlü oldukları zamanlarda sınır oldukları birçok yabancı devleti de hâkimiyeti altına almış, onları yıllık vergi vermeleri şartıyla kendi boyundurukları altına sokmuşlardır. Bunlara; Asya Hun İmparatorluğu, Avrupa Hun İmparatorluğu, Akhunlar Devleti, Gök-Türk İmparatorlukları, Gazneliler İmparatorluğu ve Büyük Selçuklu İmparatorluğu gibi birçok örnek verilebilir. Ancak bu siyasî-askerî teşekküller genellikle bir Türk hanedan tarafından idare edilmiş ve devlet topraklarının hanedan üyelerinin ortak malı olması gibi bir geleneği benimsemişlerdir. Bu gelenek veya bu gelenek çerçevesinde devletlerin iki kanat halinde idare edilmesi ise, mevcut hükümdar hayatını kaybettikten sonra - tahta geçecek kişi önceden veliaht tayin edilmiş olsa bile- birçok taht kavgasının meydana gelmesine zemin hazırlamıştır. Neticede meydana gelen taht kavgaları da söz konusu imparatorlukların hem merkezî otoritelerini kaybetmelerine hem de yıkılma sürecine girmelerine sebep olmuştur.

Yukarıda bahsi edilen sebeplere bağlı olarak Türk devletlerini ya da imparatorluklarını parçalanma ya da yıkılma sürecine götüren birçok örnek vardır. Örneğin Asya Hun İmparatorluğu'nu idare eden hanedanın üyelerinden Çiçi ile ağabeyi Huhan-yeh arasındaki taht kavgası bu imparatorluğun doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılmasına, yani parçalanmasına sebep olmuş; Aşina hanedanından Tardu ile İşbara'nın karşı karşıya kalışı I. Gök-Türk İmparatorluğu'nun önce doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılmasına daha sonra da yıkılmasına sebep olmuştur.¹ Bu durumun Türk-İslam devletlerinde de birçok örneği vardır. Mesela Gazneli Mahmud'un vefatı akabinde oğulları Mesud ile Muhammed arasındaki çekişmeler Gazneli İmparatorluğu'nu oldukça yıpratmış,² doğu ve batıda olmak üzere kanatlar şeklinde idare edilen Karahanlı Türk devletinde birçok taht kavgasına ve nihayet devletin defalarca merkezi otoritesini kaybetmesine sebep olmuştur.³

Taht kavgaları neticesinde birçok kez sarsılan ve merkezi otoritesini kaybeden, hatta bazen yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya kalan bir diğer Türk siyasî-askerî teşekkülü de Büyük Selçuklu İmparatorluğu'dur. Bu durumu, daha imparatorluğun ilk sultanı Tuğrul Bey vefat ettikten sonra görmekteyiz. Sultan Tuğrul, vefatından az önce hanedandan Süleyman b. Çağrı'yı veliaht tayin etmiş olmasına rağmen, yine aynı hanedandan Kutalmış b. Süleyman ve

¹Bahaeddin Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, II, TTK, Ankara 2015, s.139-146; Ahmet Taşağıl, *Göktürkler I-II-III*, TTK, Ankara 2014, s. 44-47; Ayşe Onat, Sema Orsoy, Konuralp Ercilasun, *Han Hanedanı Tarihi Hsiung-nu (Hun) Monografisi*, TTK, Ankara 2020, s. 54-56; Akdes Nimet Kurat, "Gök Türk Hakanlığı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*, X, 1-2 Mart-Haziran 1952, s. 18,19.

²Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, TTK, Ankara 1989, s. 51-54.

³Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, TTK, Ankara 2002, s. 13-17; Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2015, s. 35-40.

Süleyman'ın kardeşi Alp Arslan onun hükümdarlığını tanımamış ve nihayet ülke, büyük taht çekişmelerine sahne olmuş, bu ise devletin bir dönem için merkezi otoritesini kaybetmesine sebep olmuştur.⁴ Hanedandan Berkyaruk'un veliaht tayin edilmesine rağmen Sultan Melikşah b. Alp Arslan'ın hayatını kaybetmesiyle başlayan taht kavgaları ise Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nu adeta felakete sürüklemiştir. Nitekim bu dönemle birlikte başlayan ve yıllarca süren bir fetret dönemi yaşanmıştır. Bu dönemde Tahta çıkan Berkyaruk'a karşı bir yandan Arslan Argun ve Muhammed Tapar gibi hanedan üyeleri bir yandan da Emîr Üner ve Emîr Kodan gibi emîrlere isyan etmiş, ülke bu isyanlarla büyük bir kaosa sürüklenmiştir.⁵

Büyük Selçuklu İmparatorluğu, yukarıda bahsi edilen taht kavgalarından birisine de Sultan Muhammed Tapar vefat ettikten (1118) sonra sahne olmuştur. Muhammed Tapar, vefatından az önce oğlu Melik Mahmud'u veliaht tayin etmiş olmasına rağmen, Tapar'ın kardeşi ve Horasan hâkimi Melik Sencer; yeğenin yaşının küçük olduğunu, devlet tecrübesinden yoksun olduğunu ve bazı devlet adamlarının onu hükmü altına alarak devlete zarar verdiklerini dikkate alarak harekete geçmiş ve tahta kendisi geçmek istemiştir. Neticede ise iki hanedan üyesi, amca-yeğen Sâve mevkiinde karşı karşıya kalmış ve birbirleriyle savaşmak zorunda kalmışlardır. Bu çalışmada işte bu taht kavgası, Sâve savaşına giden süreç ve bu savaşın Selçuklular açısından ne gibi sonuçlar doğurduğu ele alınmış ve incelenmiştir.

1. Savaşın Önce Melik Sencer ve Melik Mahmud'un Durumu

1.1. Sencer'in Horasan Hâkimiyeti ve Bir Güç Olarak Ortaya Çıkışı

Sultan Melikşah'ın oğullarından Sencer, 5 Kasım 1086'da Sincar şehrinde doğmuş, hatta kaynaklarda yer alan bilgilere göre ismini de doğduğu bu şehirden almıştır.⁶ Babasının vefatı sırasında (1092) henüz 6 yaşında olan Sencer, bu dönemdeki otorite boşluğu nedeniyle iyi bir eğitim alamamış, fakat yine de etrafındaki devlet adamları sayesinde gerek askeri gerekse siyasi ve idari sahada oldukça tecrübe kazanmıştır.⁷ Bununla birlikte onun asıl ön plana çıktığı dönem, Sultan Melikşah'ın vefatı akabinde veliaht olarak tahta çıkan kardeşi Berkyaruk'un hükümdarlık dönemi (1092-1104) olmuştur.

Sultan Melikşah vefat ettiğinde veliaht olarak bulunan ve tahta çıkartılan Berkyaruk, Horasan'ın büyük bir kısmını idare eden amcası Arslan Argun'un isyanıyla karşılaştığında bu

⁴Özgür Tokan, "Sultan Alp Arslan'ın Merkezi Otoriteyi Sağlama Çabaları 1: Huttelan Seferi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 69, (2020), ss. 463-484, s. 475-477.

⁵Osman Gazi Özgüdenli, *Selçuklular Cilt 1: Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157)*, İSAM Yayınları, İstanbul 2013, s.205,211-216; Abdülkerim Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar devri Selçuklu tarihi: 498-511/1105-1118*, TTK, Ankara 1990, s. 12-33.

⁶Ravendî, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, I, (Tercüme: Ahmed Ateş), (2. Baskı), TTK, Ankara 1999, s. 181; Abdülkerim Özaydın, "Sencer", *DİA*, XXXVI, İstanbul 2009, ss. 507-511, s. 507.

⁷Özaydın, "Sencer", *DİA*, XXXVI, s. 507.

isyani bastırmak için ilk önce Emîr Mesud b. Tâcir, Emîr Altuntaş ve amcası Böri Bars kumandasındaki bir orduyu Horasan'a sevk etmiştir. Fakat nihayetinde Böri Bars, Arslan Argun karşısında yenilmiş ve bunun üzerine sultan bu sefer de üvey kardeşi Melik Sencer'i isyanı kontrol altına alması için göndermiştir (1096). Bu sebeple harekete geçen Sencer Damgan'a ulaştığında, Arslan Argun'un kendi gûlâmlarından birisi tarafından öldürüldüğü haberi gelmiş ve isyan böylece kendiliğinden sona ermiştir (Şubat 1097).⁸ Bu dönemde Sultan Berkyaruk'a isyan eden hanedan üyelerinden bir diğeri de Çağrı Bey'in torunlarından Emîr-i Emîrân Muhammed b. Süleyman olmuştur. Bu isyan da Sencer'in yardımlarıyla bertaraf edilmiş (1097), böylece Sultan Berkyaruk üvey kardeşi Sencer'in yardımlarıyla ülkenin her tarafında hakimiyetini kurmuştur.⁹

Sencer'in söz konusu yardımları karşısında kayıtsız kalmayan Sultan Berkyaruk, Melik Sencer'e Merv merkezli olmak üzere Gazne sınırlarına kadar uzanan Horasan topraklarını ikta etmiş¹⁰ ve böylece Sencer'in Horasan hâkimiyeti başlamıştır.¹¹ Bütün bunlar Horasan'ın bir kısmını idaresi altında bulunduran Emîr-i dâd Hâbeşî b. Altuntak'ı rahatsız etmiş, Hâbeşî de bu durumda Sencer karşısında Sultan Berkyaruk'a başvurarak ondan destek istemiştir. Neticede Nûşecân önlerinde iki taraf arasında meydana gelen savaşta, karşı tarafta Sultan Berkyaruk'un orduları da olmasına rağmen, zaferi elde eden Sencer olmuştur.¹² Bu durum esasen Melik Sencer'e, atası Çağrı Bey gibi Horasan'ı tek başına idare etme fırsatı vermiştir.

Berkyaruk'un saltanat döneminde uğraştığı bir diğeri hanedan üyesi de kardeşi Muhammed Tapar olmuştur. Sultan, tahtı elde etmek maksadıyla harekete geçen Muhammed Tapar ile savaş meydanlarında birçok kez karşı karşıya kalmıştır.¹³ Bu savaşlarda da umumiyetle Muhammed Tapar'ın yanında yer alan Sencer, dengeleri gözeterek Sultan Berkyaruk dönemi sonlarına kadar Horasan'daki tek hâkimiyetini sürdürmüş ve gücüne güç katmaya devam etmiştir. O,

⁸Hüseyinî (Sadreddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Nâsır b. Ali), *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, (Çeviren: Necati Lügal), (2. Baskı), TTK, Ankara 1999, s.60; Ravendî, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, I, s.140; Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, (Neşreden: Erdoğan Merçil), (2. Baskı), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2018, s. 187; Özgüdenli, *Selçuklular*, s. 205-206.

⁹İbnü'l-Esîr (İzzeddîn Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî), *el-Kâmil fi't-Târih (el-Kâmil Fi't-Târih Tercümesi) I-X*, (Tercüme: Ahmet Ağırakça, Beşir Eryarsoy ve diğeri), Ravza Yayınları, İstanbul 2019, VIII, s. 222; Abdülkerim Özeydin, "Berkyaruk", *DİA*, V, İstanbul 1992, ss. 514-516, s. 515.

¹⁰Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, (20. Baskı), Ötügen Neşriyat, İstanbul 2016, s.227.

¹¹Ravendî, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, I, s.141; Özgüdenli, *Selçuklular*, s.207.

¹²İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih (el-Kâmil Fi't-Târih Tercümesi)*, VIII, s. 428; Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, s. 189.

¹³Melikşah vefat ettiğinde taht için kardeşi Berkyaruk'u destekleyen Muhammed Tapar, daha sonra bizzat ortaya atılmış ve tahtı elde etmek istemiştir. Bu sebeple Tapar ile Berkyaruk arasında yaklaşık üç yıl boyunca 5 kez savaş (15 Mayıs 1100, 4 Nisan 1101, 27 Aralık 1101, Şubat-Mart 1102 ve 17 Şubat 1103) meydana gelmiştir. Neticede taraflar arasında barış sağlanmış olup anlaşmaya varılmıştır. Buna göre, imparatorluk kardeşler arasında ikiye ayrılmıştır. Ayrıca Sultan Berkyaruk üvey kardeşi Muhammed Tapar'ı varis (metbû) ilan etmiştir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, s. 229,230; Özgüdenli, *Selçuklular*, s. 212-216.

Berkyaruk'un vefatı sonrasında tahta çıkan Muhammed Tapar döneminde de (1105-1118) Horasan hâkimiyetini pekiştirmiş ve büyük bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Horasan coğrafyasına komşu ülkelere de üstünlüğünü kabul ettiren Sencer,¹⁴ bir hanedan üyesi olması ve doğal olarak tahtta hakkı bulunması sebebiyle Selçuklu ülkesinin tek hükümdarı olmak istemiş ve nihayet Sultan Muhammed Tapar'ın vefatı (1118) sonrasında veliaht olarak tahta çıkartılan yeğeni Mahmud'un saltanatını tanımamış ve Sâve' de onun karşısına çıkmıştır (1119).¹⁵

1.2. *Melik Mahmud'un Veliaht Tayin Edilmesi ve Tahta Çıkışı*

Sultan Muhammed Tapar vefat ettiğinde (Nisan 1118) geriye Mahmud, Tuğrul, Mesud, Süleyman Şah ve Selçuk Şah adında beş oğlu kalmıştı. O, vefatından az önce bu oğullarından en büyüğünü, yani Mahmud'u veliaht tayin etmiş ve kendisinden sonra onun tahta çıkartılması hususunda devlet adamlarından yemin almıştır.¹⁶ Mateos'un kayıtlarına göre ilginçtir ki Muhammed Tapar, kendisinden sonra kardeşi Sencer ile evlenerek oğullarının tahtı elde etmesine engel olabileceği ihtimalini de düşünerek eşi Gevher Hatun'u da gözlerinin önünde öldürtmüştür.¹⁷

Muhammed Tapar'ın vefatı sıralarında henüz 14 yaşında olan¹⁸ Mugıse'd-Dîn Mahmud, babası vefat ettikten hemen sonra Büyük Selçuklu Sultanı ilan edilmiş ve Nisan-Mayıs 1118'de onun adına Abbâsî Halifesi Müstazhir-Billâh tarafından Bağdat'ta hutbe okutulmuştur.¹⁹ Böylece saltanatı resmen kabul edilmiş ve onaylanmış olan Mahmud, tahta çıkar çıkmaz devlet adamlarına ve askerlere cülûs bahşışı olarak 10 milyon dinar dağıtmıştır.²⁰

¹⁴Berkyaruk ve Muhammed Tapar dönemlerindeki melikliği süresince Sencer, Karahanlı Devleti ile Gazneli Devletini ve Gur Hanedanlığını, Selçuklulara bağlamayı başarmıştır. (Bkz. Özgüdenli, *Selçuklular*, s. 236.

¹⁵Mütevfi (Hamdullah Mütevfi-i Kazvîni), *Târih-i Güzide*, (Çeviren: Mürsel Öztürk), TTK, Ankara 2018, s. 359.

¹⁶İbnü'l-Esîr, *et-Tarih 'le-bâhir fi'd-devleti'l-Atâbekiyye*, (tahkik eden: Abdülkadir Tuleymat, Kahire: Dârü'l-Kütüb-i'l-Hadise. s. 20.

¹⁷Urfalı Mateos, *Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, (Tercüme: Hrant D. Andreasyan), TTK, Ankara 2000, s. 262. İslam öncesinden başlamak üzere Gaznelilerde, Büyük Selçuklularda, Irak Selçuklularında, Harzemşahlar'da ve daha birçok Türk devletinde "Leviratus" geleneği mevcut idi. Bu geleneğe göre vefat eden bir hükümdarın eşi ile hükümdarın amcası veya kardeşi evlenebiliyordu. Bu durumu Selçuklu döneminde de doğrulayabilecek çok sayıda örnek mevcuttur. Örneğin Mikail b. Selçuk'un ölümü üzerine onun eşinin Yusuf Yınal ile evlendiği bilinmektedir. Bu evliliğinden de İbrahim Yınal doğmuştur. (Bkz. Kader Altın, Elif Kömürcü, "Türk tarihinde görülen siyasi evliliklere bir örnek: Levirat. *Turkish Studies*, XVI (6), 2157-2170, s. 2160.

¹⁸Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, s. 234.

¹⁹İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih (el-Kâmil Fi't-Târih Tercümesi)*, VIII, s. 594; Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, s. 197; M. Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi II: İkinci İmparatorluk Devri*, (4. Baskı), TTK, Ankara 2011, s. 9; Faruk Sümer, "Selçuklular", *DİA*, XXXVI, İstanbul 2009, ss. 365-371, s. 370.

²⁰Abdülkerim, Özyayın, "Mahmûd b. Muhammed Tapar", *DİA*, XXVII, Ankara 2003, ss. 371-372, s. 371.

Çocukluğundan itibaren iyi bir eğitim almış olmasına rağmen Mahmud'un devlet idaresi hususunda oldukça tecrübesiz olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Hacibü'l-Hüccab Ali Bar ve dönemin en önemli kâtiplerinden Ebu'l-Kasım Dergüzinî gibi bazı devlet adamları, yaşının da küçük olmasını fırsata çevirerek yeni sultan üzerinde oldukça tesirli olmuş ve devlet idaresini kendi ellerine almıştır.²¹ Böylece bir yandan söz konusu devlet adamlarının boyunduruğu altına giren Sultan Mahmud, bir yandan da atabeyi Gündoğdu'nun yönlendirmesi ve kışkırtmaları ile hareket eden kardeşi Melik Tuğrul'un isyanı ile karşı karşıya kalmıştır. Neticede bu isyanı bertaraf etmeyi başaran sultan, bu sefer de Horasan hâkimi amcası Sencer'in taht için mücadeleye girişeceği ve bu yönde hazırlıklar yaptığı haberini almıştır.²²

2. Savaşa Giden Süreç ve Tarafların Savaş Hazırlığı

Sultan Muhammed Tapar vefat ettiğinde vasiyeti üzerine devlet adamları onun oğlu Mahmud'u tahta çıkartmışlardı.²³ Horasan hâkimi Melik Sencer ise ağabeyi Sultan Muhammed Tapar'ın ölüm haberini aldığı anda oldukça üzülmüş ve Merv'de yedi gün yas ilan etmişti.²⁴ Fakat öyle anlaşılıyor ki Sencer hem hanedanın en yaşlı üyesi olması bakımından hem de tecrübeleri bakımından tahta geçecek en uygun kişinin kendisi olduğunu düşünüyordu. Nitekim yas bittikten sonra kendisini, babası Sultan Melikşah'ın da kullandığı "Muizziddin" lakabı ile sultan ilan etmiştir (Haziran 1118).²⁵ Dönemin halifesi Müstazhir-Billâh'a da durumu bir mektup ile bildiren Sencer'in sultanlığı öyle anlaşılıyor ki Bağdat hilafet merkezi tarafından da kabul edilmiştir.²⁶

Amcası Sencer'in taht iddiasıyla harekete geçtiğini haber alan Sultan Mahmud, yanındaki devlet adamlarının da tavsiyesi üzerine ona çeşitli hediyelerle birlikte bir elçi heyeti göndermiştir. Şerefüddîn Enûşirvan b. Hâlid ile Fahrüddîn Toğayürek b. el-Yezen'in de içinde bulunduğu bu elçi heyeti, Sencer'e isyandan vazgeçtiği takdirde kendisinin Horasan hâkimi olarak kabul edileceğini ve ayrıca kendisine Sultan Mahmud tarafından yılda 200.000 dinar gönderileceğini bildirmişlerdir. Fakat Sencer'in elçi heyetine verdiği cevap olumsuz olmuştur.

²¹Bundârî, *Zubdetu'n-Nusra ve Nuhbetu'l-Usra*, (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi), (Çeviren: Kıvameddin Burslan), (2. Baskı), TTK, Ankara 1999, s. 117.

²²İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih (el-Kâmil Fi't-Târih Tercümesi)*, VIII, s. 611-613; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, s. 234; Cihan Piyadeoğlu, *Büyük Selçuklular (Yeni Bir Devrin Başlangıcı)*, Kronik Kitap, (4. Baskı), İstanbul 2021, s. 300; Osman G. Özkuzugüdenli, *Sultan Sencer ve Kara-hitaylar - Katavan Savaşı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1994, s. 11; Faruk Sümer, "Selçuklular", *DİA*, , XXXVI, İstanbul 2009, ss. 365-371, s. 387.

²³Abu'l-Farac, (İbn el-İbrî Bar Hebraeus Grigoriyus), *Abu'l-Farac Tarihi*, II, (Çeviren: Ö. Rıza Doğrul), TTK, Ankara 1950, s. 355; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih (el-Kâmil Fi't-Târih Tercümesi)*, VIII, s. 594.

²⁴İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih (el-Kâmil Fi't-Târih Tercümesi)*, VIII, s. 612.

²⁵Abdülkerim Özeydin, "Sencer", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, İstanbul 2009, ss. 507-511, s. 508; Özkuzugüdenli, *Sultan Sencer ve Kara-hitaylar- Katavan Savaşı* s. 11.

²⁶Özgüdenli, *Selçuklular*, s. 236.

Sencer elçi heyetine yeğenin tecrübesiz olduğunu ve onun nüfuzlarını genişletmek isteyen bazı devlet adamlarının tesiriyle hareket ettiğini şu sözleriyle açıkça bildirmiştir: "*Gitmem gereklidir, çünkü kardeşimin oğlu sabidir, vezirleri onun üzerine tahakküm etti*".²⁷ Esasında Sencer bu sözlerinde haklı idi. Zira Hacibü'l-Hüccab Ali Bar ve Ebu'l-Kasım Dergüzinî gibi bazı devlet adamları, Mahmud'un küçük yaşta olduğunu da fırsat bilerek nüfuzlarını artırmak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Diğer taraftan bu devlet adamları, kendilerinden haberdar olan Sencer'in tahtı elde ettiği bir durumda nüfuzlarını kaybedeceklerini biliyor olmalıydılar ki sürekli Mahmud'u amcasına karşı savaş için kışkırtıyorlar ve şu telkinde bulunuyorlardı: "*Baban ve ecdadının zamanından beri saltanat merkezi Irak'tır. Layığı senin sultan olup Irak'ta oturman ve amcan Sencer'in senin tarafından Horasan'a han olmasıdır. Şimdi Horasan'a Sencer'in üzerine yürüyüp savaşmadan bu iş olmaz.*" Bu telkinler meydana gelmiş olan savaşın asıl sebeplerinden birisini oluşturmuştur.

Nihayet tüm bu koşul ve şartları dikkate alan Sencer, bahsi edilen elçi heyetine verdiği cevabın akabinde hemen savaş hazırlığına başlamıştır. Hazırlıklarını kısa bir sürede tamamlayan Sencer'in yanında birçok vassalı ve Selçuklu emîri yer almıştır. Kaynaklar; Gazneli meliki, Sistan hâkimi Ebü'l-Fazl Tâcüddin Nasr b. Halef, Kutbüddin Hârizmşah, Yezd hâkimi Kâkuyye Alâüddeve Gerşâsb b. Ferâmürz, Emîr Üner ile Atabeg Emîr Kamaç'ı bunlar arasında göstermişlerdir. Bu kişilerden Yezd hâkimi Alâüddeve Gersab, Sencer'in kız kardeşiyle evli olup Sultan Muhammed Tapar'ın da en yakın adamlarındandı. Melik Mahmud tahta çıktığında ondan yüz çevirmiş ve onun elindeki toprakları Fars hâkimi Karaca es-Sakî'ye vermiştir. Bu olaylar üzerinedir ki Alâüddeve de Sencer'in yanına gitmiş ve onu Mahmud ile savaşması için özellikle teşvik etmiştir. İşte bu durum da savaşın önemli sebeplerinden birisi olmuştur.²⁸ Benzer kayıtlardan henüz İslamiyet'i kabul etmemiş olan bazı Türk topluluklarının da Sencer yanında yer aldığı anlaşılmaktadır ki bunlar herhalde daha sonradan Maverâünnehir ve Horasan bölgesine gelen Oğuz Türklerindedir.²⁹

²⁷Müneccimbaşı (Ahmed b. Lütfullah), *Câmiu'd-Düvel –Selçuklular Tarihi: I (Horasan, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları)*, (Neşreden: Ali Öngül), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 139; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh (el-Kâmil Fî't-Târîh Tercümesi)*, VIII, s. 613; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel –Selçuklular Tarihi: I (Horasan, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları)*, s. 139.

²⁸İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh (el-Kâmil Fî't-Târîh Tercümesi)*, VIII, s. 614.

²⁹Bilindiği üzere IX-X. asırda Aral gölü ve civarında Oğuz Yabgu Devleti hüküm sürüyordu. Selçuklu hanedanının da dahil olduğu Kınık boyu da bu devlete bağlı bir Türk topluluğu, yani Oğuz boyu idi. Bu boy daha sonra Oğuz Yabgu Devleti'nden çeşitli sebeplerle ayrılmış ve Maverâünnehir ve akabinde Horasan coğrafyasına gelerek kendi devletlerini, yani Büyük Selçuklu Devleti'ni kurmuşlardır. Bunlar İslamiyet'i kabul etmişlerdi; ancak söz konusu devlet içerisinde olup kuzeyde kalan diğer Oğuz toplulukları İslamiyet'i henüz kabul etmemişlerdi. Bunlar, Kıpçaklar tarafından devletleri yıkıldıktan (XI. Asrın ortaları) sonra Maverâünnehir bölgesine daha sonra da Horasan coğrafyasına geçmişlerdir ve Selçuklular'a vergi vermek suretiyle onlara bağlanmışlardır. İşte Sâve savaşında kendilerinden kefare olarak bahsedilen ve Sencer'in yanında yer alan Türkler bu oğuz gurubu içinde olmalıdır. Bu Oğuzlar hakkında geniş bilgi için bkz. Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1972.

Amcası Sencer'in kararlı olduğunu gören Sultan Mahmud da Rey'e gelip savaş için gerekli hazırlıklara başlamıştır.³⁰ Öncelikle Semerkand Hanı'nın (Karahanlılar'ın) desteğini almak amacıyla Han'a bir mektup göndermiştir. Mektupta amcası Sencer üzerine yürüyeceğini ve kendisinin harekete geçeceği sırada hanın da Sencer'in arkasından Horasan'a hareket etmesini istemiştir. Fakat bu fikir ordu içinde farklı tepkilere yol açmıştır. Bu kararı kabul edenler olduğu gibi karara muhalefet eden emîrler de olmuştur.³¹ Sultan Mahmud da kendisine sadık askerleri bir arada tutmak ve güçlü bir cephe yaratmak gayesiyle herhalde daha sonra bu amacından vazgeçmiş ve Karahanlılar'ın desteğini almaktan da vazgeçmiştir.

Irak saltanatına geçinceye kadar askeri gücünü büyük ölçüde artırmayı başarmış olan Mahmud'un ordusunun,³² Sencer'in ordusundan sayıca üstün olduğu bilinmektedir. Sultan Mahmud'un ordusunun yaklaşık 30.000 askerden meydana geldiği ve ordunun kullanımına hazır hale getirilmiş olan 900 yük silahın var olduğu kaynaklarda kaydedilmiştir. Bunlara ilaveten Mahmud'un yanında Emîr Ali b. Ömer, Emîr Mengü Bars, Atabeg Guzoğlu, Porsuk oğulları, Sungur el-Buhârî, Karaca es-Sâki gibi önemli devlet adamları yer almıştır.³³ Buna karşılık Sencer'in ordusunun ise 20.000 kişilik bir kuvvetten oluştuğu ve bu orduda 18 ya da 45 filin bulunduğu kaydedilmiştir.³⁴

3. Savaş ve Neticeleri

Savaş hazırlıklarını tamamlayan Sencer, Rey'de bulunan yeğeninin karşısına çıkmak üzere bu istikametinde yola çıkmıştır. Sencer'in kumandanlarından Emîr Üner'in başında bulunduğu öncü birlikleri ise Cürcan'a doğru hareket etmiştir. Bu durumdan haberdar olan Mahmud da karşı tedbir alarak öncü birliklerinin başında bulunan Emîr Ali b. Ömer'i, Emîr Üner komutasındaki birlikleri karşılaması için 10.000 süvari ile Cürcan'a göndermiştir.³⁵ Böylece taraflar arasındaki ilk karşılaşma burada, Cürcan'da gerçekleşmiştir.³⁶ Kaynaklarda Emîr Ali b. Ömer'in, bu sırada Emîr Üner'e yazıp gönderdiği bir mektuptan bahsedilir. Emîr Ali, söz konusu mektupta; Sultan Muhammed Tapar'ın Sencer'e saygı gösterilmesini, Emîr ve yasaklarına uyulmasını ve fikirlerinin kabul edilmesini vasiyet ettiğini, Muhammed Tapar'ın aynı vasiyetinde buna karşılık olarak Sencer'in de yeğeni Mahmud'un sultanlığını tanıyacağına

³⁰Abdülkerim, Özaydın, "Mahmûd b. Muhammed Tapar", *DİA*, XXVII, s. 371.

³¹Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, s. 197-198.

³²Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukîyye*, s. 61.

³³İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih (el-Kâmil Fî't-Târih Tercümesi)*, VIII, s. 614-615

³⁴Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel –Selçuklular Tarihi: I (Horasan, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları)*, s.139; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, s. 235; Özgüdenli, *Selçuklular*, s. 236.

³⁵Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel –Selçuklular Tarihi: I (Horasan, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları)*, s. 139,140; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih (el-Kâmil Fî't-Târih Tercümesi)*, VIII, s. 613.

³⁶Özkuzugüdenli, *Sultan Sencer ve Kara-hitaylar- Katavan Savaşı*, s. 11.

inandığına vurgu yapmıştır.³⁷ Emîr Ali b. Ömer aynı mektupta ayrıca; “*Sultan Muhammed bu hususta bizden ahidnâme ve bi'at da almıştı, bu sebeple O'na muhalefet etmemiz doğru değildir. Üstelik siz bizim topraklarımıza geldiniz, biz buna sabır ve tahammül edemeyiz. Yanında 5.000 süvari olduğunu duydum. Ben şimdi sana karşı onlardan daha az bir kuvvet sevk etsem bize karşı koyamayacağınızı ve dayanamayacağınızı çok iyi bilirsiniz.*” demiştir.³⁸ Buradan anlaşılıyor ki Emîr Ali b. Ömer, kendi ordusunun sayıca üstünlüğünü vurgulayarak Emîr Üner'e karşı bazı uyarı ve imalarda bulunmuş ve onu mücadeleden vazgeçirmeye çalışmıştır.

Emîr Ali b. Ömer'in sözlerinin Emîr Üner üzerinde tesirli olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Emîr Üner durumu Sencer'e bildirmek ve yeniden değerlendirmek üzere Cürcan'dan geri dönme kararı almıştır. Ancak Emîr Ali b. Ömer, stratejik bir hamle yaparak durumu fırsata çevirmiştir. Ordusundan bir kısmını Emîr Üner geri çekilirken onun arkasından göndermiş ve bu sayede Emîr Üner'in ordusundaki bazı emîrleri gafil avlayıp esir etmiş, ayrıca birçok silah ve teçhizat ele geçirmiştir. Bu sırada Rey'de savaş hazırlığı yapan Sultan Mahmud ise buradan Cürcan'a gitmek istemiştir. Fakat adamlarından bazıları sultanın Rey'de kalmasının daha uygun olacağını düşünerek şöyle bir öneride bulunmuşlardır: “*Horasan askerleri senin Rey'de olduğunu bilirlerse sınırı geçmez ve kendi vilayetlerinden ayrılmazlar.*”³⁹ Ancak ilerlemekte kararlı olan Sultan Mahmud, önce Cürcan'a gitmiş ardından ise Hemedan'a doğru yol almıştır. Bu sırada Emîr Mengü Bars, Arap emîrî Mansur b. Sadaka ile diğer bazı Emîrler 10.000 süvari birliği ile sultanın ordusuna katılmıştır.⁴⁰

İbnü'l Esir'in kayıtlarına göre Sencer ve ordusu çöl yolu üzerinden Sâve' ye doğru geldiği için su kaynaklarına oldukça uzak mesafedeydi. Sultan Mahmud ise bu durumu kendi lehine çevirmek istediğinden daha hızlı hareket etmiş ve su kaynaklarına yakın bir alanda konumlanmıştı.⁴¹ Klasik şekilde⁴² savaş düzeni alan Sultan Mahmud ile Sencer'in orduları 11 Ağustos 1119 tarihinde Rey yakınlarındaki Sâve mevkiinde karşı karşıya gelmişlerdir.⁴³

³⁷Piyadeoğlu, *Büyük Selçuklular (Yeni Bir Devrin Başlangıcı)*, s. 300.

³⁸İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih (el-Kâmil Fî't-Târih Tercümesi)*, VIII, s. 613-614.

³⁹İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih (el-Kâmil Fî't-Târih Tercümesi)*, VIII, s. 614.

⁴⁰İbnü'l-Adîm (Kemâleddîn İbn Ebû'l-Kâsım Ömer b. Ahmed), *Bugyetü't-Taleb fî Târih-i Haleb (Biyografilerle Selçuklular Tarihi-Seçmeler)*, (Çeviri ve notlar: Ali Sevim), (2. Baskı), TTK, Ankara 1989, s.140; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih (el-Kâmil Fî't-Târih Tercümesi)*, VIII, s. 614; Abdülkerim Özaydın, "Dübeys b. Sadaka", DİA, X, İstanbul 1994, ss.14, s. 14.

⁴¹İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih (el-Kâmil Fî't-Târih Tercümesi)*, VIII, s. 614; Piyadeoğlu, *Büyük Selçuklular (Yeni Bir Devrin Başlangıcı)*, s. 300.

⁴²Klasik Selçuklu ordusu; merkez, sağ ve sol kanatlar ve artçı birlikler şeklinde konuşlandırılmıştır. Bu ordunun öncü birliklerine “Pişdar”, merkez birliklerine “kalp” veya “Dümdara”, sağ kanadına “meymene”, sol kanadına “meyser”, artçı kuvvetlere ise “saka” denilmiştir (Bkz. Coşkun Alptekin, “Selçuklu Devletinin Askeri Teşkilatının Eyyubi Devleti Askeri Teşkilatına Tesiri”. *BELLETERN*, 54, 1990, ss. 117-120, s. 118.

⁴³İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih (el-Kâmil Fî't-Târih Tercümesi)*, VIII, s. 614; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel – Selçuklular Tarihi: I (Horasan, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları)*, s. 140; Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, s. 197; Zahîru'd-dîn Nîşâbüri, *Selçuknâme*, (Ayşe Gül Fidan), (1. Baskı), Kopernik Kitap, İstanbul 2018, s. 33; Salim

Sencer'in kız kardeşi ile evli olduğundan ve eskiden Muhammed Tapar'ın en iyi adamlarından birisi olduğundan bahsetmiş olduğumuz Alâüddevle, bu sırada Mahmud'un elindeki bölgelerin ve yolların nasıl ele geçirilebileceğinden Sencer'e bahsederek Mahmud'un gücünü sarsacak birçok bilgiyi Sencer'e aktarmıştır.⁴⁴ Fakat ilk hamle askeri güç ve teçhizat açısından avantajlı bulunan Mahmud tarafından gelmiştir. Amcası Sencer'in ordusunun sağ ve sol kollarını hedef alan Mahmud kısa zaman içerisinde karşı tarafı bozguna uğratmayı başarmıştır.⁴⁵ Bu durum ise Sencer'in ordusunda yer alan ve savaşı kazanacaklarına olan inancını yitiren birçok askerin kaçmaya başlamasına sebep olmuştur.⁴⁶ Rehavete kapılan Mahmud'un ordusu ise savaş düzenini bozarak karşı tarafın mallarını yağma etmeye başlamıştır.⁴⁷

Savaşın durumunu değerlendiren bazı Emîrleri Sencer'e kaçmasını tavsiye etmişse de savaşı kazanacağına olan inancını son derece diri tutan Sencer, onlara büyük bir kararlılıkla "Ya zafer ya ölüm; bozguna hayır!" cevabını vermiştir.⁴⁸ Çünkü o, ordusunda bulunan filleri henüz harekete geçirmemiştir. İşte tam da bu noktada Sencer, fillerle destekli merkez ordusuyla beraber Mahmud'un üzerine yürümüştür. Fillerin ilerlemesiyle birlikte Mahmud'un ordusundaki süvarilerin atları aniden paniğe kapılarak telaşla kaçmaya başlamışlardır.⁴⁹ Bu durum karşısında Sencer, kendisiyle savaşmasına rağmen yine de yeğeni Sultan Mahmud'un can güvenliği için endişeye kapılarak komutanlara; "Fillerin hamleleriyle çocuğu ezdirmeyin, fillerden onu koruyun!" emrini vermiştir.⁵⁰ Neticede fillerin etkisiyle Sultan Mahmud'un ordusu dağılmış, mağlup olmuş ve ordusundaki birçok asker öldürülmüştür.⁵¹ Sultan Mahmud'un atabegi Guzoğlu bu sırada karşı tarafa esir düşmüştür. Müneccimbaşı'nın kayıtlarına göre Guzoğlu, esir edildikten sonra Sencer'e bir mektup göndererek yeğeni Mahmud'u kendisine teslim edeceği vaadinde bulunmuştur. Fakat bunu hadsizlik olarak gören

Koca, "Sultan Sencer ve Büyük Selçuklu Devletinin Çöküşten Önce Son Parlayışı", Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi, I, 1, 2017, ss. 31-80, s. 52; Özgüdenli, *Selçuklular*, 236.

⁴⁴İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih (el-Kâmil Fi't-Târih Tercümesi)*, VIII, s. 614.

⁴⁵İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih (el-Kâmil Fi't-Târih Tercümesi)*, VIII, s. 615.

⁴⁶Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, s. 61-62.

⁴⁷İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih (el-Kâmil Fi't-Târih Tercümesi)*, VIII, s. 615.

⁴⁸Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel –Selçuklular Tarihi: I (Horasan, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları)*, s. 139,140; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih (el-Kâmil Fi't-Târih Tercümesi)*, VIII, s. 615; Piyadeoğlu, *Büyük Selçuklular (Yeni Bir Devrin Başlangıcı)*, s. 300.

⁴⁹İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih (el-Kâmil Fi't-Târih Tercümesi)*, VIII, s. 615.

⁵⁰Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel –Selçuklular Tarihi: I (Horasan, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları)*, s. 140.

⁵¹Bundârî, *Zubdetu'n-Nusra ve Nuhbetu'l-Usra, (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi)*, s. 122.

Sencer ise büyük bir öfke ile Guzoğlu'nu öldürmüştür.⁵² Savaşı kaybeden Sultan Mahmud ise veziri Ebûl Tâlib es-Sümeiremî, Emîr Ali b. Ömer ve Karaca es-Sâkî ile İsfahan'a kaçmıştır.⁵³

Sencer'in galibiyet haberi kısa zaman içerisinde Bağdad'a ulaşmıştır. Halife el-Müsterşid Billâh da Mahmud adına okunan hutbeyi 4 Eylül 1119'da Sencer adına okutmaya başlamıştır.⁵⁴ Hemedan'a doğru ilerleyen Sultan Sencer, burada Selçuklu hanedanından olup Mahmud'un safında yer alan Böri Bars'ın oğlu Mengü Bars'ı da serbest bırakmıştır.⁵⁵ Bu sırada Mahmud'un veziri Ebûl Tâlib es-Sümeiremî ve Sencer'in annesi Seferriye Hatun, Sencer'den Mahmud'u bağışlamasını istemiş ve özellikle Seferriye hatun, "*Gazne ve çevresini, Mâverâünnehr'i istila ettin, pek çok yere hâkim oldun, hepsini sahiplerine verdin, kardeşinin oğlunu da onlardan biri gibi kabul et.*" diyerek Mahmud'un öldürülmesinin önüne geçmiştir.⁵⁶ Erkek evladı olmadığı için yeğenine oldukça düşkün olan Sencer de Mahmud'a karşı hep şefkatle yaklaşmıştır. Durum böyle olunca yeni sultan, yeğeni Mahmud'a elçi gönderip onu bağışlayacağını bildirmiştir. Fakat Mahmud tarafından gelen cevap ilk başta olumsuz olmuştur. Çünkü Mahmud'u tahakküm altına alan devlet adamları, "*Sencer Horasan'a dönmedikçe, barış yapamayız*" demişlerdir.⁵⁷ Cevabı alan Sencer, Mahmud'a tekrar elçi göndermiş ve vaatlerde bulunmuştur; "*Ben Irak'a onun durumunun düzelmesi için geldim. Kendisine muhalefet eden beyleri yok edip yerlerine kendisine uygun beyleri verdikten ve bütün işini iyi şekilde yaptıktan sonra yine Horasan'a gideceğim.*" demiş ve kendisini veliaht yapacağını iletmiştir.⁵⁸ Bu sırada Mahmud'un veziri Sümeiremî'nin⁵⁹ gayretleri iki tarafın barışması ve bir araya gelmesi hususunda oldukça etkili olmuştur. Vezir, Mahmud'a; "*Bu (Sencer) senin amcandır, baban makamına kaimdir, aile arasında en büyüktür. Akla muvafık olan onunla uyuşmaktır. Ben senin tarafından ona elçi olarak gidiyorum; ikinizin aranızı bulacağım*" diyerek Mahmud'dan bu

⁵²Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel –Selçuklular Tarihi: I (Horasan, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları)*, s.140; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih (el-Kâmil Fi't-Târih Tercümesi)*, VIII, s. 615.

⁵³Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Oğuznâme-Selçuklu Tarihi)*, (Neşreden: Abdullah Bakır), Çamlıca Basın Yayın, İstanbul 2009, s. 90,91; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih (el-Kâmil Fi't-Târih Tercümesi)*, VIII, s. 615.

⁵⁴İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih (el-Kâmil Fi't-Târih Tercümesi)*, VIII, s. 615; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel –Selçuklular Tarihi: I (Horasan, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları)*, s. 140. Ravendî, Sultan Sencer adına okunan hutbenin Kâşgar hududundan Yemen nihayetlerine, Mekke, Taif, Mükran, Umman ve Azerbaycan'dan Rum hududuna kadar ulaştığından bahsetmiştir. (Bkz. Ravendî, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, I, s.167.)

⁵⁵Özgüdenli, *Selçuklular*, s. 236.

⁵⁶İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih (el-Kâmil Fi't-Târih Tercümesi)*, VIII, s. 615; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel –Selçuklular Tarihi: I (Horasan, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları)*, s. 140,141; Faruk Sümer, "Selçuklular", *DİA*, XXXVI, s. 370; Abdülkerim, Özyayın, "Mahmûd b. Muhammed Tapar", *DİA*, XXVII, s.371.

⁵⁷Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel –Selçuklular Tarihi: I (Horasan, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları)*, s. 141.

⁵⁸Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, s.198; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih (el-Kâmil Fi't-Târih Tercümesi)*, VIII, s. 616.

⁵⁹Bu vezirin asıl künyesi Kemalü'l-Mülk Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed es-Sümeiremî'dir. Kendisi birçok devlet görevinde bulunmuş ve aynı zamanda Mahmud b. Muhammed Tapar'ın saltanatı dönemindeki ilk veziri olmuştur (Özgür Tokan, *Büyük Selçuklular ve Irak Selçukluları'nda Dîvân-ı Âlâ*, Ankara 2002, s.159-160.).

konuda izin istemiştir.⁶⁰ Böylece, o sırada Rey’de bulunan Sultan Sencer’in yanına giden vezir, “bu hareket çocukluktan yapılmıştır”⁶¹ diyerek Mahmud adına özür dilemiştir. Sencer oldukça misafirperver davranarak onu otağında konuk etmiş ve ona çeşitli ikramlarda bulunmuştur.⁶² Netice iki taraf arasında yapılan görüşmeler barış ile sonuçlanmıştır.

Barış sağlandıktan sonra İsfahan’dan Rey istikametine doğru yola çıkan Mahmud, Kasım-Aralık 1119 tarihinde Sultan Sencer’in huzuruna gelerek ona hil’at, mücevherler, değerli atlar ve eyer takımlarını hediye olarak getirmiş amcasını onurlandırmıştır.⁶³ Sultanın hizmetinde bir ay⁶⁴ kalan Mahmud, daha önceden Sultan Sencer ile yaptığı görüşmelere binaen veziri Sümeyremî’dir verdiği nasihatlere uyararak bazı protokol kurallarına uymak durumunda kalmıştır. Bu protokol kuralları gereğince Mahmud’un, Sultan Sencer’in huzuruna çıktığında yeri öpmesi, kabul gördüğünde ise oturmuyarak ayakta beklemesi; Sultan Sencer’i karşılamaya çıktığında onun yedek atına binmesi; saltanat alâmeti olarak bilinen kendi rengi kırmızıyı artık kullanmaması, bunun yerine Sencer’in alâmet rengi olan siyah ve beyaz renklerini kullanması; hükümdarlık ve hâkimiyet sembollerinden olan *nevbeti* sultanın yanında kaldığı süre boyunca çaldırmaması; Sultan Sencer’in ata binip attan inme vakitlerinde yaya olarak yürümesi; amcasının yanında olduğu zamanlarda ayrı bir çadırda kalmayıp amcasının çadırının hemen yanında kurulacak olan bir çadırda kalması kararlaştırılmıştır.⁶⁵ Mahmud, amcasıyla geçmişte yaşadığı anlaşmazlıkları ona unutturmak ve bir nevi onun güvenini kazanmak maksadıyla alınan bu kararların hepsine sadık kalmıştır.

Yukarıda bahsini ettiğimiz kuralların hepsine uygun olarak hareket eden Mahmud ile amcası Sencer arasında ayrıca bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmaya göre şunlar kararlaştırılmıştır:

1. Sencer, “en büyük sultan” manası taşıyan “es-Sultânü’l-A‘zam” ve “Sultânü’s-Selâtîn” unvanını, yeğeni Mahmud ise “büyük sultan” manası taşıyan “es-Sultânü’l-Muazzam” ve “Seyyidü’s-Selâtîn” unvanlarını kullanacaktır.⁶⁶

⁶⁰Hüseynî, *Ahbârü’l-Devleti’s-Selçukiyye*, s. 62; Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, s. 198.

⁶¹Muhammed b. Ali b. Muhammed-i Şebânkârî, *Mecma’u’l-Ensâb (Hanedanlar Tarihi)*, (Tercüme: Fahri Unan), TTK, Ankara 2021, s.84; Ravendî, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, I, s.165.

⁶²Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, s. 198.

⁶³İbnü’l-Esîr, *et-Tarih’le-bâhir fi’l-devleti’l-Atâbekiyye*, s. 21; Münecimbaşı, *Câmiu’d-Düvel –Selçuklular Tarihi: I (Horasan, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları)*, s. 141; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Târih (el-Kâmil Fi’t-Târih Tercümesi)*, VIII, s. 616; Abdülkerim, Özeydin, “Mahmûd b. Muhammed Tapar”, *DİA*, XXVII, s.371.

⁶⁴Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Oğuznâme-Selçuklu Târihi)*, s. 90-91.

⁶⁵Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, s. 198; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Oğuznâme-Selçuklu Târihi)*, s. 91; M. Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi II: İkinci İmparatorluk Devri*, s. 9; Ravendî, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, I, s. 166.

⁶⁶Ravendî, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, I, s.167; M. Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi II: İkinci İmparatorluk Devri*, s. 22-26; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, s. 235;

2. Rey başta olmak üzere Horasan ve doğu toprakları ile Kumis, Damgan, Taberistan ve Mâzenderân şehirleri Sultan Sencer'in;⁶⁷ Hemedan, İsfahan, güzellikler ülkesi Kirman, İran, Hûzistan, Irak, Azerbaycan, Ermeniyye, Diyar-ı Bekir, Musul, Cezire, Diyar-ı Mudar ve Şam'ın tamamı, yani ülkenin daha çok doğudaki toprakları ise Mahmud'un hâkimiyetinde kalacaktır.⁶⁸

3. Sultan Sencer en büyük sultan olarak günde beş nevbet, yeğeni Mahmud ise Sencer'e bağlı sultan olarak, Sencer'in yanında yer aldığı günde üç nevbet çaldıracaktır.

Tüm bu protokol kuralları ve anlaşma maddeleri esasında tam bir tâbilik-metbûluk münasebetini göstermektedir. Yani Merv'i Selçuklu İmparatorluğu'nun yeni merkezi haline getiren Sultan Sencer, yeğenini kendisine tabi kılmış, fakat onu hâkim olduğu bölgede, içişlerinde serbest bırakmıştır. Mahmud'un 1119-1120 ve 1120-1121 yıllarına ait olmak üzere bastırıldığı paralarda da bunu görmek mümkündür. Nitekim bu paralarda amcası Sultan Sencer'in unvan ve ismi de yer almıştır.⁶⁹ Bununla birlikte oğlu olmadığından yeğeni Mahmud'u veliaht tayin eden Sultan Sencer, Bağdat, Gazne, Irakeyn, Horasan ve Maveraünnehr'deki tüm şehirlerde okunan hutbelerde kendi adının ardından Mahmud'un adının da zikredilmesini emretmiştir⁷⁰ ki bu da yine hem Mahmud'un Sultan Sencer'e bağlı olduğunu hem de Sencer'in yeğeni Mahmud'u samimi bir şekilde veliaht tayin ettiğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Yukarıda bahsi geçen şartlar çerçevesinde yeğeni Mahmud'u kendisine bağlı duruma getiren Sultan Sencer, bir yandan da ülkedeki huzuru sağlamak, Mahmud'a karşı herhangi bir isyan girişiminin önüne geçmek maksadıyla onun kardeşlerinden Tuğrul'a Âve, Sâve, Sârik, Kazvîn, Sâman Ebher, Zencân, Geylân, Deyâlim ve Talkan şehirlerini; Selçukşah'a ise Fars ve Hûzistan ile İsfahan'ın bir kısmını iktâ etmiştir.⁷¹ Fakat durum her ne kadar olumlu gözükse de Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun merkezi otoritesinin bozulduğu ve iki başlı bir idarenin ortaya çıkmış olduğu malumdur. Nitekim bu anlaşmanın bir neticesi olarak Irak Selçukluları dediğimiz bir Selçuklu şubesi ortaya çıkmış, hatta Sencer'in aksi yöndeki bütün gayretlerine rağmen, daha sonraki dönemlerde Sultan Muhammed Tapar'ın oğulları arasında bitmek

⁶⁷Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, s. 63; Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, s. 198; M. Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi II: İkinci İmparatorluk Devri*, s.11; Faruk Sümer, "Selçuklular", *DİA*, XXXVI, s. 387.

⁶⁸İbnü'l-Esîr, *et-Tarih'le-bâhir fi'd-devleti'l-Atâbekiyye*, (tahkik eden: Abdülkadir Tuleymat, Kahire: Dârü'l-Kütüb-i'l-Hadise. s. 21.

⁶⁹M. Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi II: İkinci İmparatorluk Devri*, s. 27.

⁷⁰Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel –Selçuklular Tarihi: I (Horasan, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları)*, s. 140; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih (el-Kâmil Fî't-Târih Tercümesi)*, VIII, s. 615; Özkuzugüdenli, *Sultan Sencer ve Kara-hitaylar- Katavan Savaşı*, s. 11.

⁷¹Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, s. 63; Abdülkerim, Özeydin, "Mahmûd b. Muhammed Tapar", *DİA*, XXVII, s. 371.

bilmeyen taht kavgaları peyda olmuştur. Bu ise Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun batı topraklarında büyük çözümlere ve siyasi istikrarsızlığa sebep olmuştur.⁷²

Sonuç

İslam öncesi Türk devletlerinde olduğu gibi ilk Türk-İslam devletleri döneminde de Türk devletleri umumiyetle hanedanlar tarafından yönetilmiştir. Bu devletlerden birçoğu geniş sahalara yayılmış ve büyük imparatorluklar haline gelmiştir; fakat durum böyle olsa da Türk devlet geleneğinde “devlet toprakları hanedan üyelerinin ortak malıdır” şeklindeki anlayış bu imparatorluklara oldukça zarar vermiştir. Bu anlayış çerçevesinde idare edilen Türk devletlerinde mevcut hükümdar vefat ettikten sonra, veliaht tayin edilmiş olsa bile, taht kavgaları meydana gelmiştir. Bu taht kavgaları ise Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda olduğu birçok imparatorluğu bazen ikiye bölmüş, bazen oldukça yıpratmış bazen de hatta bu devletlerin hakimiyetlerini tamamen sona erdirmiştir.

Büyük Selçuklu İmparatorluğu dahilinde yukarıda bahsi edilen sebeplere bağlı olarak birçok kez taht kavgası meydana gelmiştir. Bu taht kavgalarına birçok örnek verilebilir. Mesela Sultan Tuğrul Bey döneminde (1040-1063) kendisine üvey kardeşi İbrahim Yenal isyan etmiş ve bu olay Selçuklu ülkesinde bir kaos ortamı yaratmıştır. Bu dönemde ayrıca isyan edenlerden birisi de Kutalmış b. Arslan Yabgu'dur ki onun isyanı sadece Sultan Tuğrul'un son zamanlarında değil, Süleyman b. Çağrı veliaht tayin edilmiş olmasına rağmen, sultan vefat ettikten sonra da devam etmiştir. Bu taht kavgası ise diğer bir hanedan üyesinin, yani Alp Arslan'ın çabaları neticesinde bastırılabilmiştir. Tüm bu yaşananlar ülkedeki merkezi otoriteyi oldukça sarsmış ve taht kavgaları döneminde devletin dış siyasette güçlü adımlar atmasına da engel teşkil etmiştir. İşte bu taht kavgalarından birisi de Sultan Muhammed Tapar vefat ettikten (1118) sonra vuku bulmuştur. Sultan Muhammed Tapar vefat etmeden önce her ne kadar da oğlu Mahmud'u veliaht tayin etmişse de hanedanın diğer bir üyesi, Horasan hakimi Sencer onun veliahtlığını tanımayıp tahta çıkmak istemiştir. Bun durumun; Melik Mahmud'un yaşının küçük olması ve devlet idaresinde tecrübesiz olması, bazı devlet adamlarının Mahmud üzerinde de hakimiyet sağlayarak kendi çıkarları doğrultusunda onu yönlendirmesi ve devlete zarar vermeleri gibi birçok sebebi olmuştur. Ancak yukarıda bahsettiğimiz devlet geleneğinin olayın asıl sebebinin olduğu ortadadır. Nitekim az önce bahsettiğimiz sebepleri de öne süren Melik Sencer, bütün bu sebepler öne sürülmeden önce, Muhammed Tapar vefat eder etmez tahtı elde etmek için savaş hazırlıklarına başlamıştır. Nihayet bütün bunlar iki tarafı Sâve' de karşı karşıya getirmiştir.

⁷²Zahîru'd-dîn Nîşâbü'rî, *Selçuknâme*, (Ayşe Gül Fidan), s. 38-47; Bundârî, *Zubdetu'n-Nusra ve Nuhbetu'l-Ustra*, (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi), s. 147-150.

Melik Sencer ile Sultan Muhammed Tapar vefat ettiğinde vasiyeti üzerine tahta çıkartılan Mahmud arasında Sâve’ de meydana gelen savaş Ağustos 1119 yılında vuku bulmuştur. Bu savaşın neticesinde Mahmud her ne kadar Sencer’e tabi olmuşsa da devletin batı topraklarında hâkim olmuş ve sultan unvanını kullanmıştır. Bu ise ilerleyen dönemlerde batıda Irak Selçukluları adını alacak olan yeni bir Selçuklu şubesinin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Bu durum dışarıdan bakıldığında olumlu bir netice olarak görülse de merkezi otoritenin bozulmasına sebep olmuştur. Zira Sultan Sencer kendisine tabi olsa da devletin batısında meydana gelen olaylara her zaman, vaktinde müdahale edememiştir. Ayrıca bu coğrafyada Mahmud ve diğer kardeşleri arasında da taht kavgaları baş göstermiş, bu ise ülkenin batısında kalan topraklarda siyasi istikrarsızlığa ve huzursuzluğa neden olmuştur.

Kaynakça

- Abdülkerim Özaydın, “Berkyaruk”, *DİA*, V, İstanbul 1992, ss. 514-516.
- Abdülkerim Özaydın, “Melikşah”, *DİA*, XXIX, Ankara 2004, ss. 54-57.
- Abdülkerim Özaydın, “Sencer”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, İstanbul 2009, ss. 507-511.
- Abdülkerim Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar devri Selçuklu tarihi: 498-511/1105-1118*, TTK, Ankara 1990.
- Abdülkerim, Özaydın, “Mahmûd b. Muhammed Tapar”, *DİA*, XXVII, Ankara 2003, ss. 371-372.
- Abu'l-Farac, (İbn el-İbrî Bar Hebraeus Grigorius), *Abu'l-Farac Tarihi*, II, (Çeviren: Ö. Rıza Doğrul), TTK, Ankara 1950.
- Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, (Neşreden: Erdoğan Merçil), (2. Baskı), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2018.
- Ahmet Taşağıl, *Göktürkler I-II-III*, TTK, Ankara 2014.
- Akdes Nimet Kurat, “Gök Türk Hakanlığı”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*, X, 1-2 Mart-Haziran 1952.
- Ayşe Onat, Sema Orsoy, Konuralp Ercilasun, *Han Hanedanı Tarihi Hsiung-nu (Hun) Monografisi*, TTK, Ankara 2020.
- Bahaeddin Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, II, TTK, Ankara 2015.
- Bundârî, *Zubdetu'n-Nusra ve Nuhbetu'l-Usra*, (*Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*), (Çeviren: Kıvameddin Burslan), (2. Baskı), TTK, Ankara 1999.
- Cihan Piyadeoğlu, *Büyük Selçuklular (Yeni Bir Devrin Başlangıcı)*, Kronik Kitap, (4. Baskı), İstanbul 2021.
- Coşkun Alptekin, “Selçuklu Devletinin Askeri Teşkilatının Eyyubi Devleti Askeri Teşkilatına Tesiri”. *BELLETTEN*, 54 (1990): 117-120.

- Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, TTK, Ankara 1989.
- Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2015.
- Faruk Sümer, “Selçuklular”, *DİA*, XXXVI, İstanbul 2009, ss. 365-371.
- Hüseynî (Sadreddîn Ebu’l-Hasan Ali b. Nâsır b. Ali), *Ahbârü’l-Devleti’s-Selçukiyye*, (Çeviren: Necati Lügal), (2. Baskı), TTK, Ankara 1999.
- İbnü’l-Adîm (Kemâleddîn İbn Ebû’l-Kâsım Ömer b. Ahmed), *Bugyetü’t-Taleb fî Târîh-i Haleb (Biyografilerle Selçuklular Tarihi-Seçmeler)*, (Çeviri ve notlar: Ali Sevim), (2. Baskı), TTK, Ankara 1989.
- İbnü’l-Esîr (İzzeddîn Ebû’l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî), *el-Kâmil fî’t-Târîh (el-Kâmil Fî’t-Târîh Tercümesi)* I-X, (Tercüme: Ahmet Ağırakça, Beşir Eryarsoy ve diğerleri), Ravza Yayınları, İstanbul 2019, VIII.
- İbnü’l-Esîr, *et-Tarih’le-bâhir fî’d-devleti’l-Atâbekiyye*, (tahkik eden: Abdülkadir Tuleymat, Kahire: Dârü’l-Kütüb-i’l-Hadise.
- Kader Altın, Elif Kömürcü, “Türk tarihinde görülen siyasi evliliklere bir örnek: Levirat”, *Turkish Studies-Social*, XVI (6), 2021, ss. 2157-2170.
- M. Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi II: İkinci İmparatorluk Devri*, (4. Baskı), TTK, Ankara 2011.
- Muhammed b. Ali b. Muhammed-i Şebânkâreî, *Mecma’u’l-Ensâb (Hanedanlar Tarihi)*, (Tercüme: Fahri Unan), TTK, Ankara 2021.
- Müneccimbaşı (Ahmed b. Lütfullah), *Câmiu’d-Düvel –Selçuklular Tarihi: I (Horasan, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları)*, (Neşreden: Ali Öngül), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2017.
- Müstevfî (Hamdullah Müstevfî-i Kazvînî), *Târîh-i Güzide*, (Çeviren: Mürsel Öztürk), TTK, Ankara 2018.
- Osman G. Özkuzugüdenli, *Sultan Sencer ve Kara-hitaylar- Katavan Savaşı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1994.
- Osman Gazi Özgüdenli, *Selçuklular Cilt 1: Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157)*, İSAM Yayınları, İstanbul 2013.
- Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, (20. Baskı), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016.
- Özgür Tokan, *Büyük Selçuklular ve Irak Selçukluları’nda Dîvân-ı Âlâ*, Ankara 2002.
- Özgür Tokan, Sultan Alp Arslan’ın Merkezi Otoriteyi Sağlama Çabaları 1: Huttelan Seferi, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 69, (2020), ss. 463-484.
- Ravendî, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, I, (Tercüme: Ahmed Ateş), (2. Baskı), TTK, Ankara 1999.

Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, TTK, Ankara 2002.

Salim Koca, "Sultan Sencer ve Büyük Selçuklu Devletinin Çöküşten Önce Son Parlayışı", *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, I, 1, 2017, ss. 31-80.

Urfalı Mateos, *Vekayi- Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, (Tercüme: Hrant D. Andreasyan), TTK, Ankara 2000.

Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Oğuznâme-Selçuklu Târîhi)*, (Neşreden: Abdullah Bakır), Çamlıca Basın Yayın, İstanbul 2009.

Zahîru'd-dîn Nişâbûrî, *Selçuknâme*, (Ayşe Gül Fidan), (1. Baskı), Kopernik Kitap, İstanbul 2018.